

Postmoderne psychiatrie – van de schoonheid en de troost

P.P.G. HODIAMONT

We leven in een tijd die transparantie, objectiviteit en ‘evidence’ hoog in het vaandel voert. Het proces van richtlijnontwikkeling en -implementatie in de (geestelijke) gezondheidszorg is daar een uitvloeisel van. Achter dat proces zit een fundamenteel geloof in het menselijk kennen en kunnen en in de macht over het concrete bestaan die verkregen wordt via de wetenschap. Deze denkwijze wordt modern genoemd. We leven echter ook in een ‘postmoderne’ tijd, gekenmerkt door verschillende werkelijkheden gezien vanuit verschillende perspectieven.

In het bekende VPRO-programma *Van de schoonheid en de troost* zijn het afgelopen jaar twee hedendaagse (Amerikaanse) filosofen aan het woord geweest, die op hun eigen wijze geworsteld hebben met de spanning tussen modernisme en postmodernisme. Het betreft Martha Nussbaum en Richard Rorty.

Martha Nussbaum, hoogleraar filosofie, klassieke talen en vergelijkende literatuurwetenschap, is van meet af aan geïnteresseerd geweest in ethische vraagstukken. Thema’s die in haar werk met regelmaat terugkeren, betreffen de weloverwogen keuze tussen botsende waarden en de wijze waarop eigen ideeën verenigd kunnen worden met ideeën van anderen. In haar geschriften stelt Nussbaum dat ethiek altijd praktisch moet zijn. Anders dan de Kantianen, die zich baseren op de categorische imperatief ‘wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet’ en de utilisten, die de morele juistheid van een handeling afmeten aan de mate waarin deze het grootste geluk voor de meeste mensen oplevert, twijfelt zij aan de mogelijkheid van een (morele) rekenregel die in elke situatie het juiste antwoord oplevert. Kantianen en utilisten verliezen namelijk uit het oog dat het menselijk leven complex is en allerlei conflicterende waarden omvat die volstrekt onvergelijkbaar zijn. Regels kunnen volgens Nussbaum nooit meer dan vuistregels zijn, globale richtingwijzers, die de interpretatie van een situatie in eerste instantie kunnen sturen, maar nooit heilig verklaard mogen worden. Om optimaal te kunnen interpreteren, dient men in haar ogen te beschikken over het vermogen tot redeneren en argumenteren, over inzicht in de verschillende (sub)culturen en over verbeeldingskracht en empathie. Die kwaliteiten kunnen worden aangeleerd door verdieping in respectievelijk filosofie, cultuurwetenschappen en literatuur, met name de klassieke Griekse tragedies.

Richard Rorty, een telg uit een geslacht van linkse intellectuelen, ging naar eigen zeggen filosofie studeren om greep te krijgen op de chaos der dingen. Zijn doel was een theorie te ontwikkelen die het streven naar rechtvaardigheid zou kunnen verbinden met het streven naar objectieve kennis van de werkelijkheid. Omdat elk filosofisch standpunt bepaald bleek door tijd en plaats, begon hij

gaandeweg te twijfelen aan de mogelijkheid van objectieve kennis. Zijn scepsis resulteerde uiteindelijk in een magnum opus, waarin hij het einde van de filosofie als weg naar dé waarheid inluidde en voorgoed zijn reputatie vestigde als toonaangevend filosoof van de huidige generatie. Sindsdien heeft hij zich vooral beziggehouden met de vraag welke implicaties de afwijzing van het streven naar objectiviteit heeft voor het streven naar solidariteit. Het antwoord zoekt hij in een scheiding van het private en publieke domein. In het private domein dient men de relativiteit van de eigen overtuigingen onder ogen te zien, in het publieke domein zal men naar vermogen moeten proberen het lijden van de mensen te vermindere(n). Evenals Nussbaum wijst Rorty op het belang van meeslepende, ontroerende literatuur om mensen te sensibiliseren en saamhorigheidsgevoel te kweken.

Vanuit verschillende invalshoeken komen deze filosofen tot dezelfde conclusie, namelijk dat algemene regels of richtlijnen slechts beperkte waarde hebben voor het concrete handelen. Zowel Nussbaum als Rorty verwacht meer van in- en meevoelen. Onafhankelijk van elkaar bevelen zij de 'grote' literatuur aan als middel om die eigenschappen te verwerven. Literatuur is voor hen kennelijk het equivalent van 'onze' inzichtgevend leertherapie.

Elke tijd heeft zijn eigen psychiatrie, die de heersende maatschappelijke opvattingen weerspiegelt over de beste vorm van geestelijke gezondheidszorg. De hedendaagse spanning tussen modernisme en postmodernisme komt dan ook terug in de psychiatrische discussie over de relatieve waarde van (objectief bepaalde) richtlijnen versus (subjectief gerichte) empathie. Mijns inziens zouden we bovenstaande conclusie ter harte moeten nemen: de richtlijnen gebruiken als oriëntatiepunt en ons verder laten leiden door het invoelen van individuele nood. Dit empathisch vermogen zou, naast de professionele training, gescherpt kunnen worden door het lezen van 'grote' literatuur uit diverse culturen. Dan wordt de psychiatrie wellicht nog eens een (zorg)programma 'van de schoonheid en de troost'.

LITERATUUR

- Doorman, M., & Pott, H. (2000). *Filosofen van deze tijd*. Amsterdam: Bert Bakker.